

Iwona Sójkowska
Politechnika Łódzka
Stowarzyszenie EBIB
iwona.sojkowska@ebib.pl

Biblioteki podczas i po pandemii koronawirusa – wstępny raport EBLIDY

Streszczenie: Artykuł poświęcony raportowi EBLIDY na temat sytuacji bibliotek w początkowym okresie pandemii. Zawiera także wstępne rekomendacje EBLIDY dla bibliotek w przyszłości. Skupia się na pięciu obszarach: dystansie społecznym, technologiach, budżecie, zarządzaniu i zrównoważonym rozwoju.

Słowa kluczowe: biblioteki, stowarzyszenia biblioteczne, raport, EBLIDA, COVID-19, dystans społeczny, technologie, budżet, zarządzanie, zrównoważony rozwój

W maju 2020 r. European Bureau of Library, Information and Documentation Associations (EBLIDA) opublikowało wstępny raport nt. bibliotek europejskich po kryzysie spowodowanym COVID-19¹. Szkic powstał na podstawie odpowiedzi uzyskanych z 17 krajów europejskich, w tym z Polski, w badaniu ankietowym przeprowadzonym wśród członków EBLIDY. Badanie miało nie tylko przedstawić wysiłki podejmowane przez biblioteki w Europie w celu złagodzenia szkodliwego wpływu COVID-19 na ludzi, ale także wskazać szanse i zagrożenia oraz kierunki rozwoju bibliotek po wygaśnięciu epidemii.

Pełna wersja raportu, zawierającego rekomendacje dla bibliotek, jest opracowywana przy współpracy stowarzyszeń i bibliotek europejskich. Dzięki konsultacjom bibliotecznej społeczności istnieje szansa na zgromadzenie ciekawych doświadczeń, komentarzy i propozycji zmian, uwzględniających funkcjonowanie wszystkich typów bibliotek (ze szczególnym naciskiem na biblioteki publiczne) w sytuacji zagrożenia. Na końcu raportu zamieszczono 19 pytań, które wspomogą zbieranie danych do opracowania pełnej wersji raportu, są także swoistym rachunkiem sumienia dla bibliotek i stowarzyszeń krajowych. I choć pandemia nie mija, warto przybliżyć wydarzenia z początków jej rozprzestrzeniania się i zastanowić, jak zaplanować przyszłość.

Analizując sytuację bibliotek i rekomendując dalsze działania, EBLIDA wskazała pięć obszarów, które staną się dla bibliotek „nową normalnością” (*new normals*) po pandemii i które są niezbędne do skutecznego zarządzania ryzykiem:

1. Gwałtownie rosnący dystans społeczny: dobrze skomunikowana „dwumetrowa biblioteka”².
2. Rozwój nowych technologii kształtuje innowacyjność bibliotek.
3. Nieprzewidywalne zmiany gospodarcze: analiza struktury budżetu biblioteki.

¹ Niniejsze opracowanie powstało na podstawie raportu *A European library agenda for the post-Covid 19 age* [online]. EBLIDA, May 2020. [Dostęp 28.08.2020]. Dostępny w: <http://www.eblida.org/Documents/EBLIDA-Preparing-a-European-library-agenda-for-the-post-Covid-19-age.pdf>.

² Nawiązanie do zachowania w czasie pandemii dwumetrowej odległości pomiędzy ludźmi [przyp. red.].

4. Zarządzanie biblioteką na poziomie centralnym i lokalnym.
5. Uwzględnienie szans i zagrożeń związanych ze zmianami klimatycznymi.

Diagnoza stanu obecnego

1. Dystans społeczny

Kryzys spowodowany COVID-19 zachwiał zasadę powszechnego dostępu do zbiorów i usług bibliotecznych. Niemal z dnia na dzień przestrzenie biblioteczne zostały zamknięte dla użytkowników, jak podaje raport – prawie w całej Europie, z wyjątkiem kilku krajów skandynawskich i bałtyckich, wielu bibliotekarzy pracowało w domu. Fakt ten wpłynął na sformułowanie kluczowego postulatu EBLIDY: zastosowane środki ostrożności muszą być ograniczone w czasie i zakresie oraz nie mogą naruszać niepodzielnej zasady powszechnego dostępu do zbiorów i usług bibliotecznych. Wzrosło znaczenie usług online, które najprawdopodobniej staną się normą dla bibliotek.

Marzec i kwiecień 2020 r. to także czas przebudowy przestrzeni bibliotecznych przed ich ponownym otwarciem, w celu zmniejszenia ryzyka tworzenia się tłumów i poprawy przepływu czytelników. W pomieszczeniach dla pracowników zastosowano różnego rodzaju przegrody, ścianki, odpowiednio rozstawiono biurka, rezygnując z otwartych przestrzeni. W miejscach ogólnodostępnych, takich jak stołówki i sale konferencyjne, zredukowano liczbę miejsc siedzących, a także wprowadzono rejestrację informacji o ostatnim sprzątnięciu/dezynfekcji. Warto nadmienić, że wprowadzone rozwiązania, respektujące krajowe przepisy dotyczące ochrony zdrowia i zarządzania ryzykiem związanym z zagrożeniem epidemiologicznym, różnią się w zależności od kraju, wielkości zbiorów i przestrzeni bibliotecznych³. Sugerowany okres kwarantanny dla książek określono na 72 godziny.

Raport zwraca uwagę, że zalecany dystans społeczny może zwiększyć skalę wykluczenia społecznego, a biblioteki powinny uwzględnić to zjawisko, analizując jego skalę i zakres, dostosowując cele i technologiczny/wirtualny wymiar swoich działań. Wdrożenie zaawansowanych technologii i narzędzi sztucznej inteligencji w bibliotekach może być silną zachętą do przemodelowania zadań bibliotek europejskich w kierunku zrównoważonego rozwoju. Takie działania zaobserwowano m.in. w Irlandii, gdzie bibliotekarze przyjęli nowe role, wspierając krajowe działania, które obejmują ustalenie osób, z którymi mogli się kontaktować zarażeni COVID-19. W całej Irlandii uruchomiono lokalne telefony zaufania, aby zaspokoić potrzeby osób znajdujących się w trudnej sytuacji i odizolowanych. Rząd irlandzki dostrzegł rosnące wymagania wobec bibliotekarzy i bibliotek. W przemówieniu w Dzień Świętego Patryka irlandzki premier Leo Varadkar poświęcił bibliotekarzom część swojej wypowiedzi oraz poinformował, że bibliotekom zostaną przyznane dodatkowe fundusze ze względu na niespotykane dotąd oczekiwania społeczne.

Skutki społecznego dystansu zarówno w sensie fizycznym, jak i metaforycznym, można zrównoważyć dzięki przekształcającej się i gotowej do adaptacji bibliotece, która jest w stanie zatrzeć różnice społeczne i zlikwidować luki cyfrowe. Jednak, aby to osiągnąć, biblioteki muszą monitorować korzystanie z oferowanych wirtualnych usług oraz kontrolować dane generowane w ramach tych usług i dotyczące własnej działalności. Innymi słowy, biblioteki (a raczej biblioteczni decydenci)

³ Por. *EBLIDA Newsletter* [online]. 2020, nr 3. 6.04.2020. [Dostęp 13.08.2020]. Dostępny w: <http://www.eblida.org/news/april-newsletter-special-issue3.html>.

muszą zarządzać danymi dostarczonymi przez stosowane w bibliotekach technologie, które następnie można wykorzystać do projektowania działalności, nie zapominając, że od lat systematycznie rośnie koncepcja biblioteki jako zasobu społeczności, a nie rezerwuaru książek.

2. Rozwój technologiczny bibliotek

Niebagatelny wpływ na biblioteki miały nowe technologie. Pojawiły się też nowe usługi biblioteczne ściśle powiązane z COVID-19 i adresowane do ogółu społeczeństwa np. agregowanie i udostępnianie rządowych informacji zdrowotnych związanych z wirusem, zwalczanie fałszywych wiadomości, wszelkiego rodzaju usługi zdalnego wsparcia osób przebywających w odosobnieniu, dostarczanie żywności, dostarczanie służbom medycznym masek i przyłbic drukowanych na drukarkach 3D.

Czytelnicy nie mieli dostępu do budynków bibliotek, dlatego bibliotekarze próbowali dotrzeć do swoich użytkowników w ich domach, np. w Bibliothèques Municipales de Genève można było „wypożyczyć” bibliotekarza online. Usługi dostawy do domu oparto głównie na ofercie cyfrowej. Biblioteki prowadziły warsztaty, talk show i wykłady za pośrednictwem transmisji na żywo. Promowały dostęp do zasobów online poprzez swoje strony internetowe, wskazując platformy e-booków i e-media. W wielu przypadkach w okresie marzec-kwiecień 2020 r., w porównaniu z analogicznym okresem roku ubiegłego, dwukrotnie wzrosły statystyki korzystania z platform cyfrowych. Biblioteka Centralna w Tallinie otworzyła system e-wypożyczeń dla ogółu społeczeństwa i uzyskała 1400% wzrostu wypożyczeń w okresie od 13 marca do 19 kwietnia 2020 r., przy wzroście liczby zarejestrowanych użytkowników z 373 w 2019 r. (marzec-kwiecień 2019 r.) do prawie 10 tys. (analogiczny okres 2020 r.). W Irlandii usługi cyfrowe świadczone przez biblioteki publiczne odnotowały znaczny wzrost w tygodniu rozpoczynającym się 29 marca w porównaniu z tygodniem rozpoczynającym się 1 marca, np. przyrost nowych użytkowników e-booków i e-audiobooków o 313%, kursów e-learningowych o 467%, kursów językowych o 227%, a korzystanie z sieciowych gazet i czasopism elektronicznych wzrosło o 246%. W wyniku tego rząd irlandzki zakupił dodatkowe e-booki o wartości 200 000 euro. W bibliotekach akademickich i naukowych wykorzystanie zasobów cyfrowych rosło w nieco mniejszym stopniu z tego powodu, że studenci, pracownicy naukowcy od lat korzystają z e-zasobów.

W raporcie zwrócono uwagę, że pomimo rosnącego zapotrzebowania bibliotek na e-zasoby nie zmieniły się relacje rynku wydawniczego z bibliotekami. Nie stwierdzono żadnych zmian warunków umów dotyczących dostarczania zbiorów elektronicznych w bibliotekach publicznych. Dobrą praktyką w niektórych krajach było czasowe bezpłatne udostępnianie bibliotekom serwisów e-czasopism czy e-książek. Część wydawców naukowych udostępniła bezpłatnie literaturę naukową poświęconą COVID-19. Stowarzyszenie Europejskich Bibliotek Naukowych LIBER oraz inne organizacje we Włoszech i Francji wezwały wydawców do ułatwienia dostępu do dzieł. W Polsce niektóre biblioteki zawarły umowy z poszczególnymi wydawcami, aby móc rozprowadzać cyfrowe kopie swoich książek. Warto nadmienić, że kopie elektroniczne (e-kopie) to problem, który został pominięty w dyrektywie dotyczącej prawa autorskiego i praw pokrewnych na jednolitym rynku cyfrowym w 2019 r. Tym samym w Unii Europejskiej nie ma żadnego gotowego i dobrego rozwiązania⁴.

⁴ Zob. stanowisko organizacji bibliotekarskich nt. e-wypożyczeń http://www.eblida.org/Documents/Copyright_Reform/Art.5_04_Elending.pdf, będące częścią szerszego opracowania nt. prawa autorskiego <http://www.eblida.org/copyright-reform/> oraz dyrektywę nt. prawa autorskiego i praw pokrewnych na jednolitym rynku cyfrowym <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0790>.

W dłuższej perspektywie poszerzenie dostępu do zasobów cyfrowych w bibliotekach jest pozytywnym kierunkiem zmian. Kryzys pandemiczny może przyspieszyć realizację „inteligentniejszej” Europy poprzez cyfryzację – jeden z celów europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych na lata 2021–2027.

3. Budżet bibliotek

Przewiduje się, że w wyniku pandemii światowa gospodarka gwałtownie wyhamuje w 2020 r., ale trudności finansowe ujawnią się dopiero w 2021 r. W bieżącym roku pandemia nie będzie miała większego wpływu na budżety bibliotek, które zostały przydzielone znacznie wcześniej, a nawet będzie można odnotować oszczędności w kosztach eksploatacyjnych (dzięki pracy zdalnej) czy kosztach delegacji (odwołane szkolenia i konferencje).

Powszechnie wiadomo, że budżety bibliotek są mało elastyczne. Wydatki przeznaczone na utrzymanie budynku i personel są w dużej mierze stałe. Natomiast środki przeznaczone na działalność operacyjną, w szczególności na zakup zasobów cyfrowych, nie mogą być na bieżąco dostosowywane do nowych wymagań finansowych. Koszt e-zasobów w bibliotekach publicznych jest bardzo często kalkulowany na podstawie długoterminowych umów, które są trudne do renegotjacji. Jednocześnie zmniejszenie liczby transakcji i usług bibliotecznych, ograniczanie roli biblioteki jako trzeciego miejsca czy miejsca spotkań kulturalnych może oznaczać cięcia budżetowe.

4. Centralne i lokalne zarządzanie biblioteką

Diagnoza wskazuje, że podczas kryzysu związanego z COVID-19 zarządzanie biblioteką było realizowane poprzez tradycyjne działania na miejscu, scentralizowane działania instytucji bibliotecznych (np. ministerstwa, stowarzyszenia, biblioteki narodowe) oraz oddolny ruch profesjonalistów, pasjonatów.

Najbardziej ucierpiała w środowisku bibliotekarskim wymiana doświadczeń z powodu odwoływania lub odkładania konferencji bibliotecznych. Stowarzyszenia bibliotekarskie starały się minimalizować skutki braku tego wsparcia. W wielu krajach, m.in. w Polsce i we Włoszech, stowarzyszenia zawodowe organizowały bezpłatną dystrybucję materiałów szkoleniowych online. We wszystkich krajach próbowano regulować niekontrolowane rozprzestrzenianie się wiadomości o wirusie za pomocą wszelkiego rodzaju informacji: od zdrowotnych po prawne, od finansowych po techniczne i edukacyjne, połączonych z dostępem do profesjonalnych zasobów.

Niektóre stowarzyszenia bibliotekarskie (np. w Finlandii) zorganizowały seminaria internetowe, aby wspierać biblioteki i ułatwić ich ponowne otwieranie lub podzielić się dodatkowymi informacjami na temat e-booków i innych cyfrowych usług. W Irlandii Libraries Development, krajowy doradca i agencja rozwoju bibliotek publicznych, udostępniło centralny portal COVID-19. Dodatkowe zasoby obejmują łącza do filmów i innych materiałów, możliwości dalszego rozwoju zawodowego, przewodniki użytkownika, samouczki wideo, e-usługi świadczone przez biblioteki publiczne.

Spontaniczność, otwartość i pomysły przełożyły się na wymianę doświadczeń, gromadzenie zasobów i zachęcanie do wdrażania najlepszych praktyk, np. w Szwecji grupa na Facebooku „Biblioteki podczas koronawirusa” zgromadziła około 3000 członków.

Niezaprzeczalnie dostęp do usług cyfrowych wymaga bardziej scentralizowanego zarządzania biblioteką, choćby w zakresie weryfikacji praw autorskich, standaryzacji wymagań technicznych i koordynacji zadań zarządczych. Jednocześnie lokalne zarządzanie było kluczowym czynnikiem determinującym tworzenie innowacyjnych usług lub dostosowywanie już istniejących.

5. Zrównoważony rozwój a biblioteki

Rok 2020 zostanie zapamiętany jako dobry rok dla klimatu. Co to oznacza dla bibliotek w świetle zrównoważonego rozwoju? Rozwiązania są dwa, choć stanowią dwa bieguny: albo przywrócenie wcześniejszego stanu rzeczy w bibliotekach, albo ewolucja. Przemyślenie, jak będzie lub powinna wyglądać przyszłość, jest najlepszą opcją – przyjazną dla klimatu.

Powołana przez Komisję Europejską 9 marca 2020 r. Grupa Ekspertów Technicznych ds. Zrównoważonego Finansowania opublikowała rozporządzenie w sprawie systematyki (taksonomii) zawierające kryteria selekcji działań gospodarczych, które mogą wnieść istotny wkład w łagodzenie zmian klimatu lub dostosowanie się do nich poprzez zrównoważone użytkowanie i ochronę zasobów wodnych i morskich, przejście na gospodarkę o obiegu zamkniętym, w tym zapobieganie powstawaniu odpadów i zwiększanie wykorzystania surowców wtórnych, zapobieganie zanieczyszczeniom i ich kontrola oraz ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i ekosystemów. Zdaniem ekspertów EBLIDY, jeśli ta systematyka sprawdza się w finansach, powinna również działać w bibliotekach.

Zagrożenia i wyzwania w najbliższej przyszłości bibliotek: opracowanie europejskiego programu dla bibliotek po zakończeniu COVID-19 (zalecenia w przygotowaniu)

Biblioteki zostały zamknięte praktycznie we wszystkich krajach europejskich, chociaż w różnym wymiarze. Ich usługi zostały przeprojektowane w początkowej fazie COVID-19 i mogą zostać ponownie zmodyfikowane w następnych miesiącach dzięki nowej polityce, metodom pracy, zweryfikowanym budżetom i innym modelom zarządzania biblioteką. Określone przez EBLIDĘ pięć „nowych normalności” dla bibliotek po pandemii (wymienionych na wstępie) niosą ze sobą zarówno ryzyko, jak i szanse. Odejście od tradycyjnych schematów stwarza niepewność co do kierunków rozwoju bibliotek, zasobów i personelu. Jednak zmiany są również szansą na nowy początek, zwłaszcza jeśli te szanse zostaną wykorzystane w zmieniających się warunkach i pozwolą na lepsze i bardziej satysfakcjonujące usługi dla społeczności.

Krótko- i długoterminowe perspektywy rozwoju nie są łatwe do przewidzenia. Trudno określić, czy rozwiązania zastosowane w czasie pandemii COVID-19 utrzymają atrakcyjność bibliotek dla obsługiwanych społeczności i ogółu społeczeństwa. Bibliotekom nie będzie łatwo funkcjonować w „dwumetrowym społeczeństwie”, w którym imprezy są zabronione, 75% miejsc jest likwidowanych, usługi dla klientów mają odpowiadać regułom dystansu społecznego, a dostęp do bibliotek jest w różny sposób ograniczony. Należy również pamiętać, że biblioteki utraciły monopol na oferowanie bezpłatnych usług informacyjnych – zagrożenie jest na dwóch frontach. Z jednej strony dostawcy usług informacyjnych, tacy jak Google, rozpowszechniają darmowy i powszechny dostęp do treści w oparciu o wpływy reklamowe i przejęli niektóre z tradycyjnych usług, które zapewniały biblioteki. Z drugiej strony agregatory, takie jak Netflix, zapewniają masową dystrybucję treści przy niskich kosztach subskrypcji.

EBLIDA, zgodnie ze zidentyfikowanymi *new normals*, rekomenduje poniższe działania bibliotek na czas „po pandemii”, uwzględniające zarówno szanse, jak i zagrożenia.

1. Dystans społeczny

Doświadczenia płynące z kryzysu nie powinny być zmarnowane. Biblioteki wyciągając wnioski z podjętych działań, mogą lepiej przygotować się na następną nieoczekiwaną sytuację. Raport zwraca uwagę, że sytuacja z początku pandemii może mieć długofalowy wpływ na architekturę bibliotek. W zupełnie inny sposób powinny być planowane przestrzenie, które zapewnią zachowanie dystansu społecznego. Aby uniknąć dotykania uchwyty i przycisków, wszystkie drzwi powinny otwierać się automatycznie, windy być wyposażone w funkcję realizacji komend dźwiękowych. Ponadto architektura budynków bibliotecznych może się zmienić pod kątem elastycznego modelowania otwartych przestrzeni, do dowolnego przeorganizowywania w razie konieczności.

Dystans społeczny wpłynie także na konieczność modyfikacji usług i zbiorów bibliotecznych. Istnieje ryzyko, że koncepcja samoobsługowej, pozbawionej personelu biblioteki może się rozwijać, a jednocześnie może zostać wyraźnie przystopowany dalszy rozwój bibliotek jako trzeciego miejsca, centrum społeczności i miejsca spotkań, w którym odbywają się warsztaty, wykłady, debaty, spektakle, prezentacje i kursy.

Konieczne należy ocenić znaczenie usług bibliotecznych świadczonych w czasie kryzysu COVID-19 w oparciu o konsultacje z użytkownikami i dane dostarczane przez systemy. Ważne jest, żeby zrewidować i, jeśli to możliwe, udoskonalić plany rozwoju bibliotek na podstawie doświadczeń związanych z zarządzaniem ludźmi, zasobami, pomysłami i sprzętem. Warto zająć się zneutralizowaniem wpływu dystansu społecznego na wykluczenie społeczne poprzez stosowanie hybrydowych metod docierania do osób narażonych na wykluczenie. Należy nadać znaczenie zwalczaniu fake newsów w ramach swoich działań, tak jak to miało miejsce podczas kryzysu spowodowanego COVID-19.

2. Rozwój technologiczny bibliotek

Znaczna część omawianego raportu została poświęcona technologiom cyfrowym, które umożliwiły bibliotekom bezproblemowe utrzymanie dostępu do usług informacyjnych, co wyraźnie ilustruje wzrost wykorzystania zasobów cyfrowych w bibliotekach publicznych.

Nie można jednak przyjąć za pewnik trwałego efektu przejścia na cyfrowe usługi biblioteczne, rozwijające się w początkowej fazie COVID-19. Wzrost wykorzystania bibliotecznych usług cyfrowych może nie być kontynuowany w sposób inercyjny. Biblioteki powinny bardziej skupić się na e-zasobach oraz wykorzystać dane i doświadczenia z czasu kryzysu COVID-19, aby zaprojektować nowe modele ich dystrybucji z uwzględnieniem ekonomiki i polityki zarówno dostawców usług informacyjnych (darmowy i powszechny dostęp do treści w oparciu o przychody z reklam), jak i agregatorów (masowa dystrybucja treści przy niskich kosztach abonamentu).

Pandemia uwydatniła przepaść cyfrową w możliwościach dostępu do kształcenia na odległość i w sposobie realizacji idei integracji cyfrowej. Aby wypełnić te luki i nadal pełnić tradycyjną rolę wspierania integracji społecznej i kulturowej, kształcenia umiejętności cyfrowych, pozaformalnego i nieformalnego uczenia się, biblioteki będą musiały przywrócić się skali, zakresowi, celom uczenia się i jego wymiarowi wirtualnemu. Będą również musiały sprostać podstawowym wymaganiom dotyczącym sprzętu i umiejętności cyfrowych.

Cele nauczania na odległość realizowano z sukcesem przy współpracy z placówkami edukacyjnymi. Wdrażanie do bibliotek nowych technologii IT może być silną zachętą do zmiany programu bibliotek europejskich w kierunku zrównoważonego rozwoju, np. można sobie wyobrazić, jak duże znaczenie ma dla osób starszych, chorych, marginalizowanych, podlegających restrykcjom COVID-19, ale także ludzi młodych, możliwość poszukiwania odpowiednich informacji lub korzystania z katalogu biblioteki za pomocą poleceń głosowych i słuchania lub uzyskiwania dostępu do wybranych treści za pośrednictwem własnych inteligentnych urządzeń.

Biblioteki są naturalnymi niekomercyjnymi kanałami dystrybucji treści, zatem powinny stać się także aktywnymi uczestnikami dystrybucji wydarzeń postprodukcyjnych⁵, związanych z szeroko pojętą kulturą (muzyka, sztuki sceniczne i występy na żywo). W tym zakresie należy zwrócić się do ministerstw kultury i/lub lokalnych wydziałów/agencji kultury o przeprojektowanie systemu pomocy lokalnej i włączenie do dystrybucji sieci bibliotecznej jako integralnej części ekosystemu kultury.

W szerszej perspektywie społecznej kluczowym czynnikiem kształtującym technologie w bibliotekach jest kontrola danych wytwarzanych w ekosferze bibliotecznej. Zgodnie z przepisami dotyczącymi prywatności, biblioteki powinny sprawować kontrolę nad danymi i metadanymi wpływającymi na działalność bibliotek i ponownie je wykorzystywać w procesach decyzyjnych, w szczególności gdy dotyczą przemieszczania osób i zasobów oraz wyników pracy bibliotek.

Zwiększenie zakresu działań bibliotecznych, wzmocnienie celów edukacyjnych, kulturowych poprzez podkreślenie ich wirtualnego wymiaru, kontrola danych – wszystko to wymaga pieniędzy i byłoby błędem zmniejszanie inwestycji w badania i rozwój w przyszłych programach bibliotecznych.

3. Budżet biblioteki

W obliczu kryzysu biblioteki powinny szukać finansowego wsparcia zewnętrznego, w tym od niezależnych darczyńców. Jeśli bibliotekarze nie podejmą działań, główną rolę odegrają organizatorzy bibliotek i wówczas można się spodziewać cięć finansowych. Główne ryzyko polega na opieraniu się tylko na tradycyjnych źródłach finansowania, które najprawdopodobniej nie będą takie same jak w poprzednim roku budżetowym, a organizatorzy mogą apelować o powrót do podstawowej działalności biblioteki, tj. do wypożyczania książek. Wtedy funkcjonowanie bibliotek oparte w ostatnich dziesięcioleciach na koncepcji „trzeciego miejsca” może upaść.

Dywersyfikacja finansowania bibliotek oznacza promowanie bieżącej działalności w innych niż dotąd obszarach. Zmiana orientacji działalności bibliotek – funkcjonujących dotychczas w ramach polityki kulturalnej, edukacyjnej i naukowej – na bardziej „społeczną”, zapewniającą integrację kulturową i społeczną, innowacje technologiczne i zrównoważony rozwój – oznacza zrozumienie znaczenia bibliotek dla ich różnorodnych społeczności. Pod tym względem optymalną podstawą przeglądu struktury budżetów bibliotek w odniesieniu do ich rozszerzonej koncepcji jest *Europejska Agenda na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030*⁶.

⁵ Postprodukcja to końcowy etap prac nad realizacją utworu audiowizualnego (np. filmu, programu telewizyjnego), następujący po etapie produkcji, a poprzedzający etap dystrybucji [przyj. red.].

⁶ Zob. *The 2030 Agenda for Sustainable Development* [online]. [Dostęp 2.09.2020]. Dostępny w: https://ec.europa.eu/europeaid/policies/european-development-policy/2030-agenda-sustainable-development_en.

Najlepszym instrumentem do finansowania projektów zrównoważonego rozwoju w bibliotekach są europejskie fundusze strukturalne i inwestycyjne (EFSI) 2021–2027 – to więcej niż alternatywa, to katalizator europejskiego programu bibliotecznego po pandemii.

4. Centralne i lokalne zarządzanie biblioteką

Podczas pandemii podjęto inicjatywy mające na celu pokazanie znaczenia bibliotek. Główne ryzyko polega na tym, że wszystkie te twórcze przedsięwzięcia mogą nie zyskać trwałego miejsca w sztywnych ramach tradycyjnych wzorców działania bibliotek. Wtedy ich znaczenie może zmniejszyć się. Innym zagrożeniem jest to, że tradycyjne sposoby promowania działalności biblioteki – poprzez konferencje lub imprezy sponsorowane – mogą zredukować wpływ stowarzyszeń branżowych na tworzenie polityki bibliotecznego zarówno na poziomie centralnym (obecnie skoncentrowanej na priorytetach zdrowotnych oraz ożywieniu gospodarczym), jak i na poziomie lokalnym, gdzie stowarzyszenia mogą mieć mniejszy wpływ na władze.

Biblioteki i/lub stowarzyszenia bibliotekarskie powinny zabiegać u władz lokalnych o znalezienie dodatkowego budżetu na usługi biblioteczne na poziomie krajowym i europejskim, powołując się na doświadczenia w czasie pandemii. Powinny łączyć rozwój biblioteki publicznej z działaniami na rzecz zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym i krajowym.

5. Zrównoważony rozwój a biblioteki

Istnieje ryzyko, że spowolnienie gospodarcze spowodowane pandemią, nawet po jej ustaniu, opóźni lub osłabi europejskie działania na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030, zmierzające do ograniczenia działań zanieczyszczających środowisko (przedsiębiorstwa o wysokiej emisji dwutlenku węgla i przemysły szkodliwe dla zdrowia), ze szkodą dla działań korzystnych dla społeczeństwa, skierowanych do osób znajdujących się w trudnej sytuacji i osób wykluczonych. Unia Europejska przygotowuje obecnie plany ratowania sektora prywatnego, warte wiele miliardów euro. Warto zastanowić się, w jaki sposób biblioteki mogą skupić się na zrównoważonym rozwoju, uwzględniając wady tego programu ekonomicznego.

EBLIDA zachęca biblioteki do bycia orędownikami polityki zrównoważonego rozwoju we wszystkich swoich działaniach. Rekomenduje stosowanie przepisów taksonomicznych ustanowionych przez Komisję Europejską we wszystkich działaniach bibliotek, na przykład w wytycznych dotyczących zamówień bibliotecznyc.

Bibliografia:

1. *The 2030 Agenda for Sustainable Development* [online]. [Dostęp 2.09.2020]. Dostępny w: https://ec.europa.eu/europeaid/policies/european-development-policy/2030-agenda-sustainable-development_en.
2. Copyright reform. Why should libraries care? W: *EBLIDA* [online]. 2019. [Dostęp 7.09.2020]. Dostępny w: <http://www.eblida.org/copyright-reform/>.
3. *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/790 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie prawa autorskiego i praw pokrewnych na jednolitym rynku cyfrowym oraz zmiany dyrektyw 96/9/WE i 2001/29/WE* [online]. 17.05.2019. [Dostęp 7.09.2020]. Dostępny w: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0790>.
4. *EBLIDA Newsletter* [online]. 2020, nr 3. 6.04.2020. [Dostęp 13.08.2020]. Dostępny w: <http://www.eblida.org/news/april-newsletter-special-issue3.html>.

5. *A European library agenda for the post-Covid 19 age* [online]. EBLIDA, May 2020. [Dostęp 28.08.2020]. Dostępny w: <http://www.eblida.org/Documents/EBLIDA-Preparing-a-European-library-agenda-for-the-post-Covid-19-age.pdf>.

Dodatek EBLIDY: lista pytań kontrolnych dla stowarzyszeń bibliotekarskich i bibliotek w obliczu kryzysu COVID-19

Poniższe pytania mogą pomóc w podjęciu strategicznych decyzji, przed jakimi stoją lub w nagłych wypadkach mogą znaleźć się stowarzyszenia bibliotekarskie czy biblioteki. EBLIDA zaprasza do przesyłania odpowiedzi na adres e-mail: g.vitiello@kb.nl.

1. Czy (krajowe) stowarzyszenie bibliotekarskie regularnie publikuje informacje na swojej stronie internetowej, biuletyny i/lub aktualności dotyczące sytuacji bibliotek w twoim kraju podczas kryzysu COVID-19?
2. Czy informacje dostarczane przez twoje stowarzyszenie bibliotekarskie zawierają porady prawne (lub linki do informacji prawnych) omawiające rolę, prawa i obowiązki biblioteki jako pracodawcy?
3. Czy twoja instytucja udostępnia jakiegokolwiek informacje lub linki dotyczące COVID-19, które są istotne dla bibliotek (np. długość życia wirusa na papierze i plastiku)?
4. Czy twoja biblioteka/stowarzyszenie bibliotekarskie uczestniczy w realizacji ogólnie przyjętej strategii kontrolowania rozpowszechniania COVID-19?
5. Czy kryzys COVID-19 wpływa na sytuację finansową krajowego stowarzyszenia bibliotekarskiego (np. odwołane konferencje)?
6. Czy krajowe stowarzyszenie zbiera informacje o tym, jak kryzys wpływa na sytuację finansową bibliotek?
7. Czy krajowe stowarzyszenie prowadzi negocjacje z (lokalnymi/krajowymi) organami rządowymi w sprawie wsparcia bibliotek, aby poradzić sobie ze skutkami finansowymi i gorszymi rezultatami pracy?
8. Czy krajowe stowarzyszenie/biblioteka narodowa lub inne centrum koordynacyjne bibliotek regularnie udostępnia ogółowi społeczeństwa informacje o ofercie cyfrowej i usługach bibliotecznych?
9. Czy usługi cyfrowe są ogólnie dostępne dla wszystkich? Jeśli nie, czy ktoś (stowarzyszenie, biblioteka narodowa) negocjuje z odpowiednimi partnerami handlowymi i rządem warunki usunięcia barier, jako środka łagodzącego kryzys COVID-19?
10. Czy biblioteki określiły godziny i/lub zorganizowały wirtualne punkty informacyjne dla społeczeństwa, aby pomóc im uzyskać dostęp do usług cyfrowych?
11. Czy biblioteki przygotowały bardziej obszerną i ukierunkowaną ofertę w odniesieniu do e-booków dla określonych grup, takich jak osoby starsze izolowane w domu, młodzież i dzieci?
12. Czy istnieje krajowa platforma, serwer, kanał, gdzie biblioteki mogą publikować swoje najlepsze praktyki dotyczące usług?
13. Czy istnieje krajowa platforma, serwer, kanał, na którym biblioteki mogą wymieniać się i (ponownie) wykorzystywać produkty cyfrowe (np. filmy z YouTube z omówieniem)?
14. Czy istnieje wymiana informacji o usługach fizycznych (stacjonarnych) świadczonych przez biblioteki? W jaki sposób biblioteki starają się pozostać istotnymi dla swoich użytkowników w zakresie środków bezpieczeństwa, które należy podjąć?

15. Czy istnieje wymiana informacji w zakresie usług bibliotek dla szkół i edukacji?
16. Czy istnieje wymiana informacji o tym, jak pracownicy bibliotek pracują w domu, prowadzą szkolenia online i sami się kształcą?
17. Czy istnieje krajowa platforma, serwer, kanał lub inne możliwości uczenia się i szkolenia online dla pracowników bibliotek?
18. Czy istnieje krajowa platforma, serwer, kanał wspomagający inne zadania wykonywane przez pracowników bibliotek, np. pomoc (online) w lokalnym centrum informacyjnym lub prowadzenie rozmów telefonicznych z odizolowanymi starszymi użytkownikami bibliotek czy pozostałymi obywatelami?
19. Czy chciałbyś przedstawić swoją propozycję (propozycję swojej instytucji) na szczeblu europejskim?